

ANTIKNARISK MEDVERKAN 2020

Charlotte Skeppstedt

SKUMMESLÖVS KYRKA

UTVÄNDIG RENOVERING

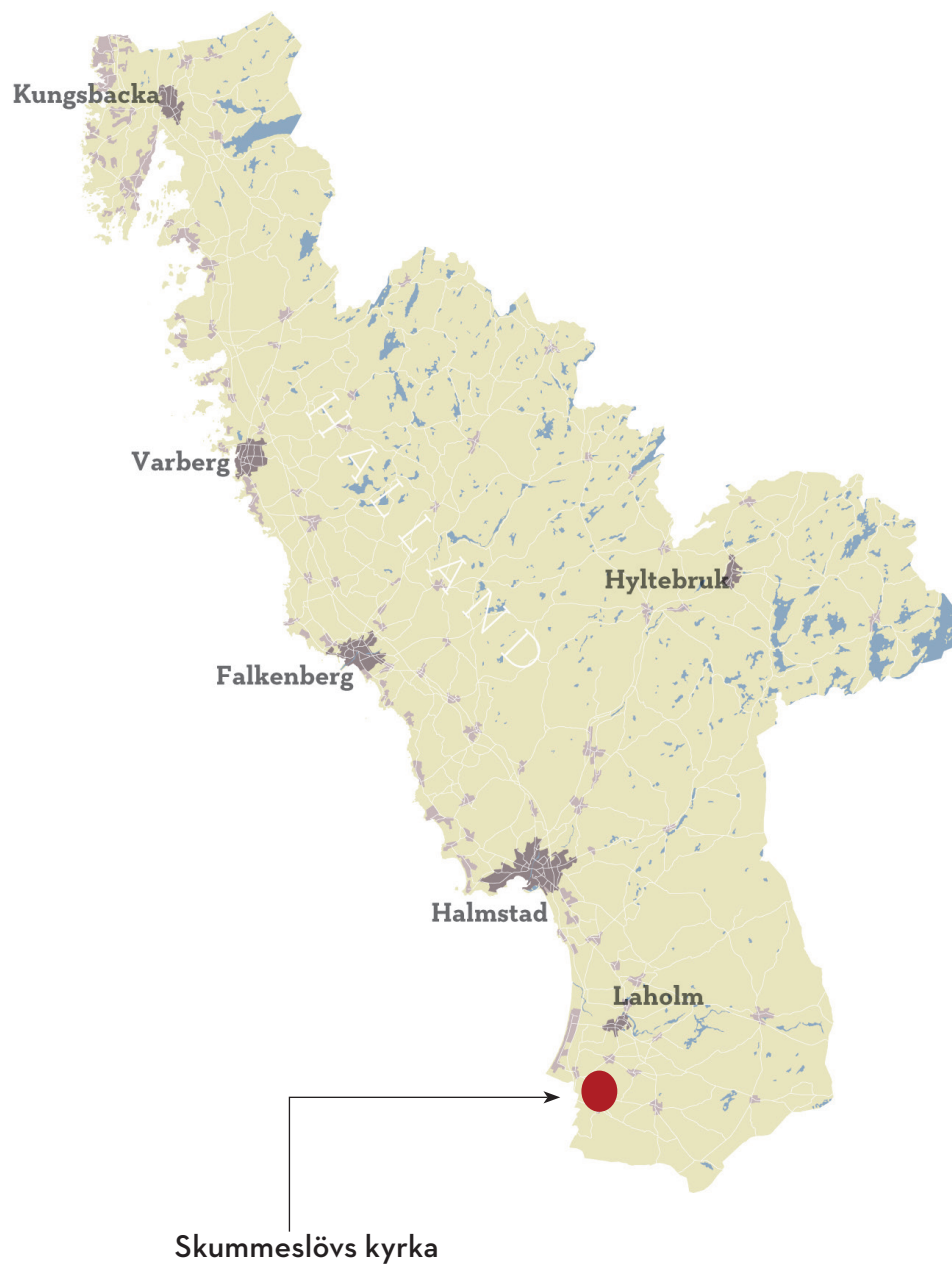
Laholms kommun, Skummeslövs socken, Skummeslövs kyrka

RAPPORT KULTURMILJÖ HALLAND 2021:03

KULTURMILJÖ
HALLAND

STIFTELSEN HALLANDS LÄNSMUSEER

Stiftelsen Hallands Läns museer, Kulturmiljö Halland.

Uppdragsverksamheten, Halmstad 2020.

Antikvarisk medverkan 2020.

Bild framsida: Skummeslövs kyrka.

Foto: 2021-5.

Grafisk form: Anders Andersson.

Layout: Charlotte Skeppstedt.

Kartor ur allmänt kartmaterial © Lantmäteriet.

Diarie nr: 2019-154 och 2019-202.

INNEHÅLL

ADMINISTRATIVA UPPGIFTER	4
INLEDNING	5
Historik och beskrivning	5
Fasaderna	6
Före renovering	7
Skador	10
Fasaderna	10
Övre torntaket av kopparplåt och järnspiran med vimpel	11
Nedre torntaket av kopparplåt	13
Tegeltaket på tornet	13
Tornväggarna av trä	15
Tegeltaket på långhuset	16
Utförda arbeten	17
Fasaderna	17
Övre torntaket av kopparplåt	20
Järnspiran med vimpel	22
Nedre torntaket av kopparplåt	24
Tegeltaket på tornet	25
Tornväggarna av trä	30
Tegeltaket på långhuset och koret	32
Fönster, fönsterfall och dörr	36
Rapporter från Kulturmiljö Halland 2020/21	38

ADMINISTRATIVA UPPGIFTER

Objekt: Skummeslövs kyrka, Skummeslövs socken, Laholms kommun.

Länsstyrelsens dnr: 433-1178-03, datum 2019-06-19 gällande takrenovering, 433-8908-19, datum 2020-03-27 gällande fasadrenovering. Det senare beslutet ersätter beslut 433-1176-19, datum 2019-04-10.

Beställare: Laholms pastorat.

Handlingar: Handlingar gällande takrenoveringen är upprättade av Bröderna Bergströms Byggnads AB, daterade 2019-01-24, kompletterade med handlingar för tornspiran, upprättade av Niclas Hansson, Danwids Ingenjörbyrå AB, daterade 2019-04-24. Handlingar gällande renoveringen av fasaderna är upprättade av Hans-Ove Ottosson, Laholms pastorat, daterade 2018-10-09. Kompletterande information utgörs av utdrag ur vård- och underhållsplan som reviderats 2017-12-19. Utredning utförd av Kulturmiljö Halland; Skummeslövs kyrka, Antikvarisk utredning av fasader, rapport nr 2019:41 har legat till grund för beslut om fasadrenoveringen.

Entreprenörer och hantverkare: Bröderna Bergströms Byggnads AB. Underentreprenör för plåt har varit Lundqvist & Persson Plåtslageri AB. Smidesarbetena på järnspiran och vimpeln utfördes av Österblads Entreprenad AB.

Antikvarisk medverkan: Charlotte Skeppstedt, Kulturmiljö Halland.

Renoveringsperiod: Startmöte hölls 2020-01-30 och slutbesiktning hölls 2020-12-17.

Fältbesök: Endast tre byggmöten hölls under renoveringen. Pga Coronaviruset och för att minska risken för smittspridning hölls vid behov mindre möten utomhus vid kyrkan istället.

Besiktningar: Förbesiktningar och slutbesiktning har utförts av Lars Harrysson, AB Lars Harrysson och Niclas Hansson, Danwids Ingenjörbyrå AB och löpande besiktningar av Niclas Hansson. Förbesiktning av torn hölls 2020-16-18 och förbesiktning av långhustak och fasad hölls 2020-12-10. Löpande besiktningar hölls 2020-03-12, 2020-04-02, 2020-08-18, 2020-09-24 och 2020-11-06.

Antikvariskt utlåtande: Arbetena har utförts på ett kulturhistoriskt riktigt vis i enlighet med länsstyrelsens beslut och enligt de anvisningar som Kulturmiljö Halland lämnat såsom antikvarisk kontrollant.

INLEDNING

Skummeslövs kyrka har renoverats exteriört under 2020. Då kyrkan är skyddad genom kulturmiljölagen har Laholms pastorat begärt tillstånd av länsstyrelsen till renoveringen. Länsstyrelsen gav tillstånd till renovering av tak enligt beslut 433-1178-19, datum 2019-06-03 och till fasadrenovering enligt beslut 433-8908-19, datum 2020-03-27. Det senare beslutet ersätter beslut 433-1176-19, datum 2019-04-10. I beslutet för takrenovering finns ett villkor: *Befintligt taktegel ska återanvändas och vid behov kompletteras med likadant tegel.* Enligt beslutet krävs antikvarisk medverkande. Till antikvarisk medverkande har Laholms pastorat valt Charlotte Skeppstedt, Kulturmiljö Halland. Enligt länsstyrelsens beslut ska den antikvariske experten följa och dokumentera arbetena i en slutrapport. Denna rapport sammanfattar utförda åtgärder på Skummeslövs kyrka.

Arkivmaterial förvaras hos Kulturmiljö Halland, Tollsgatan 7 i Halmstad, d nr 2019-154 och 2019-202. Digitala fotofiler till fotodokumentationen utförd vid antikvarisk medverkan vid arbetena på Skummeslövs kyrka är tagna av Charlotte Skeppstedt och förvaras hos Kulturmiljö Halland, film 2021-5.

HISTORIK OCH BESKRIVNING

Skummeslövs stenkyrka ligger på en medeltida kyrkplats i de norra delarna av Skottorps f d stationssamhälle. Omgivningarna domineras av öppen odlingsmark i anslutning till Laholmsbukten. Kyrkan bildar en samlad kyrkomiljö tillsammans med församlingshem, kyrkoherdebostad och prästlöneställe, belägna i norr.

Kyrkan omges av en kyrkogård som senare har utvidgats kraftigt mot väster. De olika delarna avgränsas mot norr, väster och öster av sannolikt medeltida stenmurar av munk- och nunnetegel, vilket är ovanligt. Mot söder finns en tuktad häck. Innanför muren växer en krans av lövträd. I den västra muren är ett vitputsat bårhus inbyggt. Grusade gångar leder fram till och runt kyrkan, samt ut i de gräsbevuxna gravkvarteren.

Skummeslövs kyrka är en av Hallands äldsta och bäst bevarade medeltida kyrkobyggnader med bevarat långhus, kor och halvrund absid från 1100-talet. I väster har

kyrkan ett något senare tillkommet medeltida västtorn av samma bredd som långhuset. Kyrkan är uppförd i romansk stil men försågs under 1800-talet med spetsbågeformade gjutjärnsfönster. De kraftiga murarna är utvändigt tunt vitslammade och odekorerade. Byggnadens medeltida planform och arkitektoniska uttryck är bibehållna, men har påverkats av ett fåtal förändringar. Stentornet hade ursprungligen trappstegsgavlar, men försågs 1774 med huv, sluten lanternin och spira. På 1840-talet revs ett senmedeltida vapenhus vid långhusets nordvästra sida.

Interiören har påverkats av en rad renoveringsinsatser, men har bevarat de medeltida huvuddragen. Det nuvarande utseendet härstammar till stor del från en omfattande renovering 1990-91 under ledning av Wikerstål arkitekter, med syfte att återskapa den medeltida karaktären. Nu fick läktaren ny barriär och läktarunderbyggnader tillkom. Inredningen ersattes med ny i äldre stil; sluten bänkinredning, altarring och förvaringsskåp. Koret avgränsas från det vitputsade långhuset av en rundvälvd triumfbåge. Långhuset täcks av ett flackt brädtak med valmade hörn och koret av ett plant brädtak, troligen tillkomna under 1700-talet. Kalkstensgolvet utgörs av äldre framtagna stenar kompletterade med ny Ölandskalksten. I kyrkan finns äldre inventarier bevarade som påvisar den långa historiska kontinuiteten; medeltida Mariaskulpturer i trä samt en tärningsformad, medeltida dopfont (1100-talet). Altarskåpet är en kopia (1946) av ett senmedeltida altarskåp som förvaras på Historiska museet i Lund. Predikstolen har delar från 1600-talet och kommer ursprungligen från Östra Karups kyrka.

ATT SÄRSKILT TÄNKA PÅ i förvaltning och användning av kyrkan och kyrkomiljön:

- Kyrkogårdens medeltida murar med munk- och nunnetegel, trädrader, bårhus och grusgångar.
- Det mycket välbevarade medeltida murverket är unikt och har mycket högt kulturhistoriskt värde.
- Kyrkan som helhet är synnerligen ömtålig.
- Tornöverbyggnaden från 1774 är karaktärsskapande.
- Fönstren från 1800-talet.
- Kyrkorummets medeltida prägel.
- De medeltida inventarierna och kalkmålningsfragmenten.
- Predikstolen

Fasaderna

Fasaderna fick det utseende de har idag på grund av de fynd som gjordes vid fasadrenoveringen 1983. Vid renoveringen upptäcktes att fasaderna hade omsorgsfullt lagda murar, i tuktad sten lagda i jämna skift med den släta kluvna sidan utåt, med medeltida fogningar och kvaderstenristningar. En tolkning var att fasaderna på medeltiden inte kalkades utan istället försökte man få fasaderna att efterlikna kvaderstensfasader i natursten. Vid renoveringen fogades fasaderna endast och man var rädd om de områden där ristningarna finns för att dessa ska bevaras för framtiden. Man valde att behålla fasaderna enbart fogade men att kalka kyrkan, troligen för att kyrkan under hundratals år har varit vit. Det utseende som fasaderna har idag visar tydligt på kyrkans historia. De släta noggrant lagda murarna med spår av medeltida fogning och ristningar, äldre muröppningar mm syns tydligt genom de tunna kalklagren. Nackdelen är att kyrkan får ett ojämnt utseende på fasaden på grund av att sten och puts ger den kalkade ytan olika utseende och att kalken fäster olika på sten och puts. Kyrkan behöver ganska täta renoveringsintervall om man vill ha en jämn vit fasad. Problemet är troligen mer estetiskt än tekniskt.

Äldre fotografi där alla torntaken är täckta med takspån och fasaderna har tunna putslager med stenen tydligt synlig. Foto från Stiftelsen Hallands läns museer.

Äldre fotografi där det listtäckta papptaket syns på kor- och långhustak. Foto från RAÄ, Kulturmiljöbild.

FÖRE RENOVERING

Kyrkans kalkade fasader gav ett ojämnt intryck och det fanns en del färgsläpp och en hel del påväxt på fasaderna, särskilt åt söder och väster. Under de övre färgningsskikten fanns det synlig algväxt vilken bidrog till att senare lager med kalkfärg släppte. De senare färgskikten satt som ett skal utanpå äldre skikt. Kalkfärgen var kalkad både på kalkputs och på granitsten, vilket bidrog till det ojämnt intrycket då ytorna har olika struktur och tar till sig kalkfärgen på olika sätt. Intrycket förstärktes vid fuktig väderlek då ytorna tar åt sig fukt på olika sätt. Fasaderna har haft detta utseende med kalk på både putsade ytor och direkt på granitsten sedan en fasadrenovering 1983. Då kalkningen håller olika på de olika ytorna på fasaderna har kyrkan krävt täta underhåll för att fasaderna ska se fina ut. Undersökning av fasadfärgen visade att det innerst fanns skikt som troligen var av traditionell kalkfärg, men att senare kalkningar innehöll tillsatser. Puts och granitsten var i stort sett i gott skick och problemen var framförallt estetiska. De ytor som hade mest putsskador var nedtill på fasaderna och på tornets södra och västra sida. Bruket i fogningen är ett naturhydrauliskt kalkbruk.

Torntaken och spiran var i behov av renovering. Det övre koppartaket hade ett flertal sprickor i plåten. Taket var lagt 1948 och utfört med stora kopparskivor, vilket troligen bidragit till skadorna. Vimpeln var rostsskadad och kulan av ek var rötskadad. Hjärtstocken som järnspiran är monterad på var rötskadad och även den bjälke som hjärtstocken vilar på hade rötskador. Hjärtstocken hade rubbats från sitt ursprungliga läge. Ett flertal yttersparrar hade släppts från hjärtstocken, vilket gjorde att konstruktionen inte var stabil, särskilt inte vid kraftig blåst. Vid inspektion av tornets trästomme upptäcktes ett flertal rötskador. Bl a var yttre remstycket på södersidans murkrön till stora delar rötskadat, vilket gjorde att takstolarna inte vilade på stabilt underlag. Ytterpanelen på torntaken visade spår av läckage.

På långhustaket hade det under en längre tid varit problem med nedblåsta takpannor och läckage. Upprepade reparationer hade gjorts, framförallt på ytan på södra sidan nära tornet. Vid reparationerna hade det visat sig att takpappen under tegelpannorna var gammal och skör. Läckage har även förekommit i skarven mellan långhustaket och tornväggen.

Fasaden på tornets västra och södra sida, samt fasaden på långhusets södra sida var missfärgade av alger.

Tornets (ovan) och södersidans (nedan) fasader var mest skadade. De hade skador i form av vittrat färgskikt och påväxt av alger. Ojämnheten i färgskikten blev mycket påtagliga när fasaderna var fuktiga.

Tegeltaken på torn och långskepp har upprepade gånger skadats vid kraftig blåst.

Det övre torntaket hade skador och läckage och tornfasaderna i trä var i behov av renovering och ommålning.

Norra fasaden (ovan) och absiden i öster (ovan till höger) var i bättre skick, men även här fanns missfärgningar på putsen. Nedtill fanns skador och missfärgningar runt hela kyrkan.

Vimpeln hade rostskador och det var otätt i anslutning till koppartaket.

Norra tornfasaden (ovan) och norra fasaden och absiden från nordost. Fasaderna på norra sidan var i bättre skick, men även här var färgskiktet vittrat i ytan. Det fanns mycket skador och missfärgningar på gavelröstena mellan takfallen.

SKADOR

Fasaderna

Tornets västra och södra sida hade mest skador, med algpåväxt, missfärgningar och vittrat färgskikt.

Fasaden har ingen täckande puts utan är kalkad på både putsfog och natursten. På en del ytor var färgskiktet helt borta på naturstenen.

Närmast marken hade fasaden skador runt hela kyrkan. Här fanns även lite putsbortfall.

Genom att fasaden inte har en täckande puts syns historiska spår tydligt på fasaden. Här syns den fina valvbågen till ett medeltida fönster på långhusets södra sida. Fasadens färgskikt är vittrat och missfärgat.

Övre torntaket av kopparplåt och järnspiran med vimpel

Det övre torntaket hade en del skador på kopparplåtarna. Dessa var troligen orsakade att huven var täckt med plåtar med stort format.

Nedan: Järnspiran i toppen på tornet hade rostskador och kulen var rötskadad. Infästningen på hjärtstocken var kort, vilket har gjort att det har blivit stora rörelser vid kraftig blåst.

Hjärtstocken var inklädd med blyplåt. Anslutningen var inte tät.

Vid inspektion invändigt hade skador upptäckt på hjärtstocken. När koppartaket och undertak tagits bort kunde man se att det fanns skador på hjärtstocken och på bjälken som bär upp hjärtstocken. Mindre skador fanns på bjälkar runt omkring bjälken under hjärtstocken (se nedan) och vid taksparrarnas anslutning till hjärtstocken (till vänster).

Ovan: Rötskada på hjärtstocken.

Till vänster: För att skapa kupolformen har bjälkarna byggts på. Konstruktionen för kupolen hade endast mindre skador i toppen.

**Nedre torntaket
av kopparplåt**

Det nedre koppartaket var i bättre skick men beslut togs ändå att byta ut det för att inte riskera att behöva renovera det långt innan allt annat kommer att behöva renoveras igen.

Tegeltaket på tornet

Tegeltaket på tornet var i behov av omtäckning. Skador vid takfoten syntes invändigt och vid kraftig blåst har det varit problem med att takpannor har rubbats ur sitt läge på södersidan.

Sidonockarna på tegeltaket var satta i bruk. Det fanns nockpannor som var spruckna och som var lösa.

I takfoten på södra sidan var hela yttre remstycket rötskadat. Det fanns även rötskador på de yttre bjälkarna och på takstolarna.

Tornväggarna av trä

Tornväggarna av trä hade en del rötskador och var i behov av ommålning.

Gångjärn och beslag på tornluckorna är ålderdomliga och var i behov av rostskyddsbehandling och ommålning.

Tornluckorna var i behov av ommålning.

Tegeltaket på långhuset

På södra sidan på långhustaket fanns flera skador på undertaket. Både takpappen och underpanelen var skadade. Vid ett flertal tillfällen har takpannor blåst av på södersidan vid hård blåst.

Det fanns en hel del skräp som samlats under takpannorna.

Kyrkans fönster hade en del rostskador och kitt som satt dåligt.

UTFÖRDA ARBETEN

Fasaderna

Kyrkan fasader har rengjorts genom blästring för att få bort så mycket gammal och lös färg som möjligt. Detta var särskilt viktigt då det på vissa ytor fanns algpåväxt mellan olika avfärgningsskikt som ställde till problem. Entreprenören gjorde prov på blästring i samråd med beställare, teknisk kontrollant, antikvarisk kontrollant och beställare. Provet med medelhård blästring godkändes då all färg på stenen gick att få bort medan blästringen hade ringa påverkan på putsade ytor. Det var viktigt att få bort så mycket färg som möjligt, både för att få bort det mellanliggande skiktet med algpåväxt men också för att få en bra yta för den nya avfärgningen. De ytor på norra och östra sidan på kor och absid som har medeltida kvaderstensristningar rengjordes försiktigt genom tvättning och borstning. Skador på fasaderna har lagats upp med hydrauliskt kalkbruk, St Astier NHL 3,5 mortel 0-4 mm. Putslagningar på kyrkan har varit ringa och har framförallt gjorts nedtill, på tornets södra och västra sida, vid fönsternischer och vid plåtanslutningar. Målningsprov gjordes på blästrade ytor med hydragit och kiselit för att kontrollera vidhäftning. Provet med hydraulit kritade mycket på stenen, provet med tunn grundning med Saint Astier kalk NHL5 på stenen och avfärgning med kiselit var stabilt. Länsstyrelsen godkände denna ytbehandling. Rena stenar på fasaden har därför grundats med naturhydragit kalk, Saint Astier kalk NHL5, som bindemedel för fasadfärgen. Hela fasaden har sedan avfärgats med Kiselit 3,5 – KST kulör 7100 vit i två strykningar.

Fasaddetaljer av järn som ankarjärn, galler och ventiler har rengjorts och rostskyddsmålats och målats vita med linoljefärg. Det fanns förslag på att förse ankarjärnen med offeranoder, men utvändigt finns inte puts där offeranoderna kan putsas in och invändigt går det inte att komma åt ankarjärnen, så detta förslag ströks.

Fasaderna på tornet efter att ytorna har blästrats. Den mesta av färgen gick bort medan själva putsen inte påverkats i någon högre grad.

På norra sidan var färgskiktet i bättre skick med bättre vidhäftning. Här behövdes inte alla färgskikt tas ner. På fotot syns ristning efter ett medeltida fönster.

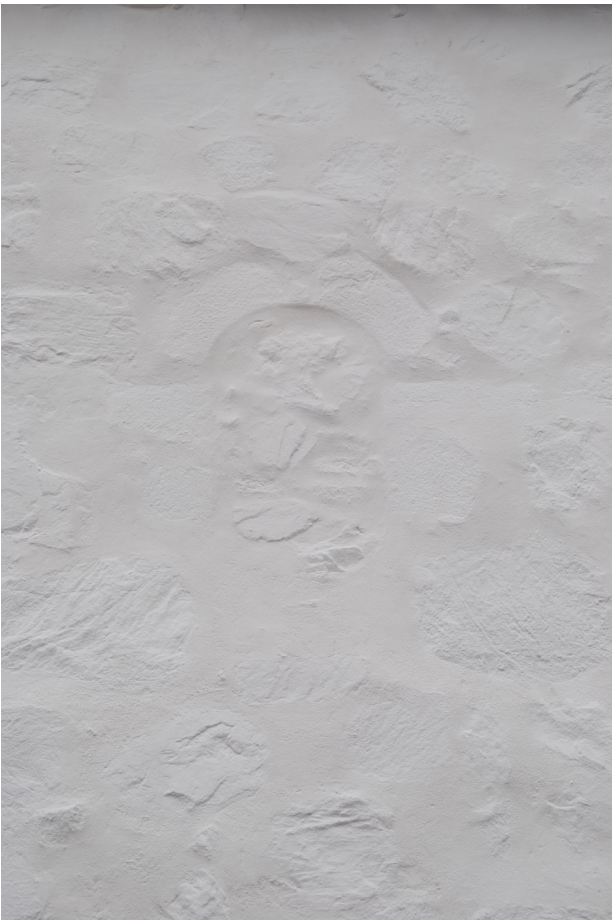
Flera prover gjordes på ny avfärgning. Det som slutligen valdes var en tunn behandling med Saint Astier kalk NHL5 på bara stenar och kiselit över hela fasaderna.

Södra fasaden efter rengöring och omkalkning med Kiselit. De många ankarjärnen har rengjorts från rost och rostskyddsmålats och målats vita med linoljefärg. De verkar ha varit vitmålade sedan lång tid tillbaka. Det finns inte några andra kulörer när man skrapar på färgskikten och på äldre fotografier är de vitmålade.

På korets och absidens norra sida finns medeltida ristningar. Dessa ytor har rengjort försiktigt förhand innan avfärgning för att inte skada ristningarna. Här var färgskiktet dessutom i bättre skick än på söder- och västersidorna.

Avfärgningen av fasaderna är så tunn att strukturer på stenar fortfarande är tydliga, även om dessa fått en extra behandling med hydraulisk kalk innan avfärgningen.

Kyrkans hörn har mycket fint utformade hörnkedjor och det var viktigt att dessa var tydliga även efter avfärgningen.

Övre torntaket av kopparplåt

I det övre torntaket konstruktion fanns rötskador, bl a var hjärtstocken rötskadad. Hjärtstocken och den horisontella bjälke som hjärtstocken vilar på har bytts i sin helhet mot nytt fyrkantsvirke i kärnfur. Hjärtstocken har tappats in i den horisontella brälken. De taksparrar som ansluter till hjärtstocken var rötskadade i ändarna. Dimensionen ökades från 180 mm till 220 mm, för att de rötskadade ändarna på sparrarna skulle kunna rensas från röta och ändå ansluta till hjärtstocken. På horisontella bjälkar under den bjälke som hjärtstocken står på har mindre rötskador endast huggits bort och bjälkarna har behandlats med boracol. En bjälke i söder har förstärkts med järn. Den spontade takpanelen har fällts in ca 10 mm i hjärtstocken för att göra konstruktionen mer stabil. Den del där takbotten togs bort för reparation av rötskador har fått ny takbotten av spontade brädor. Hela taket har fått ny underlagspapp och har täckts om med ny kopparplåt i skivtäckning. Det nya koppartaket fick mindre format på kopparskivorna, då det gamla taket hade ett ganska stort format på skivorna med utmattningssprickor som följd. En luftningsventil av koppar har monterats, för att lufta tornöverbyggnaden. En taklucka som tidigare fanns på taket har tagits bort.

Ovan: Hjärtstocken har bytts ut. Den har gjorts något tjockare än den gamla för att bättre få ihop konstruktionen i toppen av takkupolen. Även bjälken som hjärtstocken står på har bytts. En av tvärbjälkarna hade en mindre rötskada som högs bort och ersattes med friskt virke och förstärktes med två järnband.

Kupolens takstolar rensades från röta på ytor som anslutits mot hjärtstocken. Genom att hjärtstocken gjorts något tjockare fungerar konstruktionen ändå. De sidor där takbotten togs ner för reparation av rötskador har fått ny takbotten av spontade brädor.

Luckan som fanns på det övre torntaket togs bort, då den inte fyllde någon funktion och utgör en läckagerisk. Istället har liten luftningsventil monterats, för att lufta ut fukt som kan bildas under koppartäckningen högst upp i tornöverbyggnaden.

Skarven mellan järnspiran och torntakets koppartak har precis som tidigare fått en tätning av blyplåt.

Det övre torntaket efter omtäckning med ny kopparplåt. Plåtarna har fått mindre format än tidigare.

Järnspiran med vimpel

Järnspiran hade rostskador och har fått renoveras. På järnspiran var vimpeln och kulan i mycket dåligt skick och fick nytillverkas. Den befintliga vimpeln och kulan har sparats. Spirans förankring i hjärtstocken har förlängts. Den var ganska kort i förhållande till spirans höjd. Plåttäckning med blyplåt har utförts mellan spiran av järn och kopparplåten.

Den befintliga vimpeln hade året 1926. Två äldre vimplar förvaras i tornet med årtalen 1801 och 1860. Den befintliga vimpeln var tillverkad med samma utseende som vimpeln från 1860. Det verkade inte finnas någon historisk förankring kring året 1926 mer än att det troligen är det år vimpeln tillverkades. Efter samråd med länsstyrelsen beslöts att den nytillverkade vimpeln ska ha året 2020.

Kulan i trä var rötskadad med anfränt yta och gick inte att rädda. En ny kula har tillverkats av ek. Det gick inte att se vilken ytbehandling den har haft. Det fanns små spår av ljus färg i nederkanten. På äldre svartvita fotografier, tagna efter 1926, ser den ljus ut. Då kulor på spiror ofta har varit förgyllda beslöt församlingen att de ville att den skulle vara förgylld.

Träkulan var så rötskadad att den inte gick att använda. En ny har tillverkats i ek och förgyllts med äkta bladguld.

Del av järnspiran efter rengöring från rost och justering av infästningar. Järnspiran har rostskyddsmålats och målats svart med linolfärg.

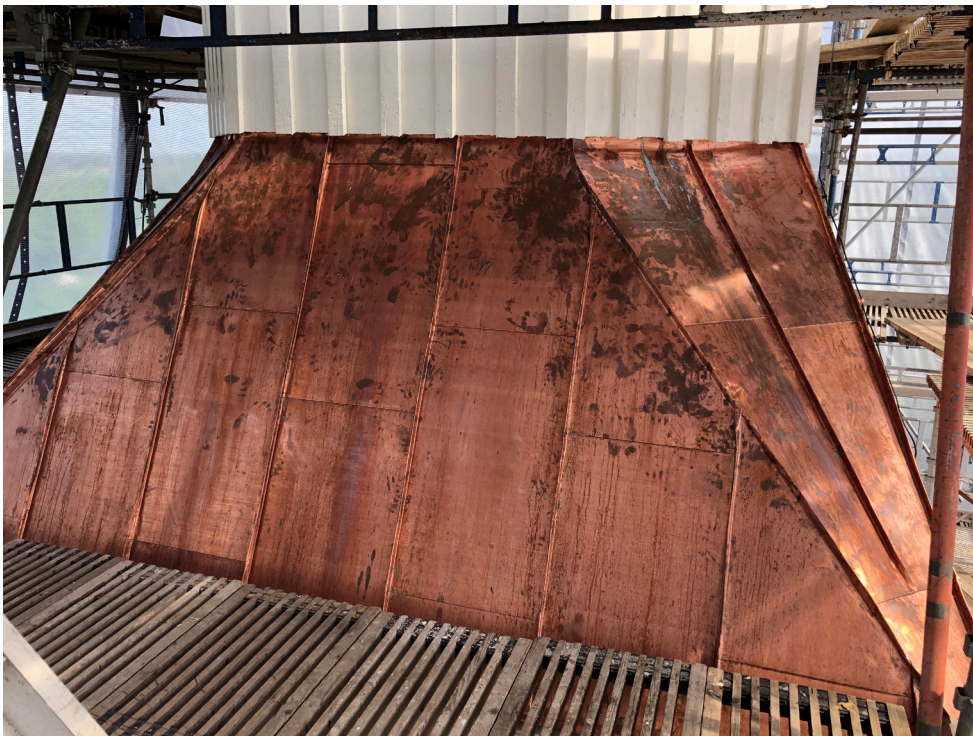
Spirans förankringar i hjärtstocken var ganska korta och har förlängts för att spiran ska bli stabilare.

Tornspiran med vimpel efter renoveringen. Tidigare utbytta vimplar verkar ha fått datering efter det år de tillverkades. Två äldre fanns i tornet med datum 1801 och 1860. Den som satt uppe hade året 1926. Det var därför logiskt att den nya vimpeln skulle ha året 2020.

Nedre torntaket av kopparplåt

Det nedre torntaket med kopparplåt var i bättre skick än det övre. Det fanns dock mycket anslutningar som behövde göras om vilket gjorde att taket inte hade blivit helt orört. Beslut togs att byta ut även detta koppartak när det ändå finns ställningar på plats. Detta beslut togs dels för att få bra anslutningar till resten av konstruktionen och dels för att inte riskera stora och dyra åtgärder på detta tak långt innan det kommer att finnas behov av renovering på övriga tornet.

Överst till höger:
Takbotten på det nedre koppartaket var i gott skick.

Ovan till vänster: Takbotten kläddes med ny papp.

Ovan och till vänster:
Torntaket har täckts om med ny kopparplåt med ungefär samma storlek och fördelning på skivtäckningen som tidigare. Eftersom panelen togs bort på den övre tornfasaden av trä var det lätt att få bra anslutningar mellan fasad och tak.

Tegeltaket på tornet

Tegelpannorna revs varsamt och sorterades för återanvändning. Under takpannorna låg äldre spåntak, särskilt södersidan var av hög ålder. Eftersom tegeltaket skulle återläggas och delar av takbotten på södersidan var tvungen att tas upp pga rötskador i takkonstruktionen, beslöts i samråd med länsstyrelsen att takspånen fick tas bort. Bär- och ströläkt samt takspånen revs.

På södra takfallet fanns omfattande rötskador i remstycket. Remstycket har bytts helt till nytt i kärnvirke. Det fick bytas i delar som skarvats ihop. Knutpunkterna för taksparrarna har återställts. Två korta bindbjälkar vid takfot mot gavlar (väster och öster) har bytts helt och skador i anslutande sparrar har huggits bort och nya bitar fällts in. Anslutande delar har behandlats med boracol i förebyggande syfte. Där takbotten rivits har ny takpanel lagts. Takbotten har täckts med ny underlagspapp, Elastoflex YEP 2500. Ny ströläkt med matten 25 x 50 och ny bärläkt, kvinta 45 x 45 har monterats med mått som stämmer för de befintliga takpannorna.

Taket har lagts om med befintliga tegelpannor kompletterade med Veberöd takpanna. I stort sett alla takpannor har fästs. Takpannorna har fästs med takpannekrok Nortegl rostfri. Det fanns ett fåtal om inte kunde fästas p g a ställningen. På sidonockarna har nockband: Metallroll 3 260-320, tegelröd, lagts under nockpannorna. Den bräda som fanns i botten på takfoten och som var formad efter takpannorna har tagits bort då den hindrade vatten som tränger in bakom tegelpannorna att rinna ut i takfoten.

Plåtgärningarna mot tegeltaket har kopierats. Dessa var inte möjliga att behålla då det är omöjligt att lägga tillbaka tegelpannorna i exakt samma läge. Plåtgärningarna är skurna efter tegelpannornas form. Plåten har monterats med skruv. Nymålning på ny förbehandlad plåt har gjorts med Beckers metall täckfärg bas C, bruten till S 5040-Y80R. Ommålning av ståndskivor och vindskiveplåtar har gjorts med Beckers rostskyddsgrund röd och Beckers metall täckfärg bas C, bruten till S 5040-Y80R.

Under tegeltaken på tornet låg äldre kyrkspåntak. Spåntaket på södersidan visade sig vara äldre än spåntaket på norrsidan. Eftersom det krävdes ingrepp i takbotten på södersidan och det dessutom var lättare att få ett bra och tätt undertak för tegeltaket togs beslut om att ta bort de gamla spåntaken. På äldre fotografier syns att samtliga torntak har haft spåntak tidigare.

Till vänster: Under tegeltaket låg spåntak. Spåntaket på sydsidan var äldre än spåntaket på norrsidan.

Nedan till vänster: I takfoten fanns en efter tegelpannorna profilsågad bräda. Brädan hindrar dock vatten som kommer in bakom tegelpannorna att rinna ut och slopades därför vid omtäckningen. I stället lades en kilbräda längst ner som lyfter sista skiftet takpannor.

Nedan: Under spåntaket på norrsidan låg ett nyare undertak täckt med papp.

På södra sidan finns en äldre takbotten med bredare brädor med snedkapad kant.

Det yttre remstycket på södra sidan har bytts helt. De korta bjälkarna vid gavelröstena har också bytts ut. Mindre ytliga rötskador på bjälkarna har rensats bort.

Vindskivorna av trä som sitter under plåtvindskivorna har varit tjärade. De hör ihop med de tjärade spåntaken.

Ovan: Längst ner vid takfoten har en kilbräda lagts för att lyfta sista skiftet takpannor och en kopparlist har lagts för leda regnvatten ner i hängrännan.

Till vänster: De återanvända lertegelpannorna håller på att läggas.

Det nylagda tegeltaket på tornet. Takpannorna har återanvänts, men har kompletterats med takpannor från Veberöd. Även sedan tidigare har Veberödspannor använts för att komplettera vid lagningar. Dessa passar bra ihop med de ursprungliga takpannorna från Slottsmöllan.

Skarven mellan taket på norra sidan och det lilla takfallet mot öster.

Vindskivorna av plåt efter montering och målning med Beckers metall täckfärg.

Plåtgärningen mellan tornvägg och tak är figurklippt efter takpannorna. Plåtgärningen fick nytillverkas eftersom den gamla aldrig hade gått att passa in med de nylagda takpannorna.

Sidonockarna var tidigare murade men har nu skruvats fast med nockband som tätning under.

Tornväggarna av trä

Tornväggarna av trä var tvungna att monteras ner för att kunna komma åt att åtgärda rötskador, kunna lägga det nedre kopparplåttaket och montera nya plåtgarneringar mot tegeltaket. Det fanns även en hel del rötskador i panelerna. Tornväggarna under kupolen är helt nya. På de nedre tornväggarna är syd- och västersidan i stort sett nya, gammal panel finns vid tornluckorna. På öst- och norrsidan är större delen av panelen den gamla återanvända panelen. Samtliga tornluckor har sparats och renoverats. Fasaderna och tornluckorna har ommålats och nymålats med vit linoljefärg i kulör NCS S1000-N från Engwall o. Claesson. Beslagen har rengjorts från rost och rostskyddsmålats.

Ovan: Panelen på har rivits på de nedre tornväggarna av trä. När panelen revs upptäcktes att det fanns en hel del rötskador.

Förutom att det fanns en hel del rötskador behövde panelen tas bort för att kunna byta plåtgarneringarna mellan tornväggarna och tegeltaken. Plåtgarneringarna var tvungna att bytas för att passa det nylagda tegeltaket.

Delar av den gamla väggpanelen har sparats, men mot söder och väster var stora delar den gamla panelen rötskadad och fick bytas ut.

Till höger: Tornväggarna på de övre tornväggarna av trä har klätts om med ny panel. För att kunna komma åt att renovera konstruktionen fick vägghpanelen rivas helt.

Till vänster: Ljudluckorna har bevarats och renoverats.

Nedan: Nedre tornväggarna i trä efter renovering. Mot öster och norr finns äldre panel bevarad medan väggarna mot söder och väster till större delen har ny panel. Väggarna har målats med linoljefärg.

Tegeltaket på långhuset och koret

På långhustaket har de befintliga takpannorna tagit ned försiktigt för återanvändning. Lagning av undertaket har skett med slätspont gran 28x120. Lagningar behövdes på södra takfallet, största ytorna var nere vid takfoten och mitt på taket. Ny underlagspapp har lagts ovanpå undertaket, Elastoflex YEP 2500. Norra takfallet har varit omlagt senare än södra. Här har lagningar gjorts med spontad panel. Takpappen med klisterkant låg bra på panelen och därför fick denna ligga kvar under ny takpapp. Ny ströläkt med måtten 25 x 50 och ny bärläkt, kvinta 45 x 45 har monterats med mått som stämmer för de befintliga takpannorna. Det visade sig att takbotten var spikad så att alla skarvar hamnade på samma takstol. (Så ser det ofta ut på äldre kyrktak.) Då detta ökar den belastning taket har på kyrkan, spikades den nya bärläkten så att skarvarna förskjuts och inte hamnar i närheten av de takstolar där panelen är skarvad. Det finns även en del svackor

i taket, men dessa bedömdes inte påverka så mycket. Vid de värsta svackorna har läkten kilats. För att lyfta de nedre pannorna har en kilbräda lagts nedtill med måtten 63 x 200. Taket har fått nynockbräda, regel 45 x 145, ochnocken har lagts mednockband: Metallroll 3 260-320, tegelröd. Nocken skulle ha lagts i kalkbruk, men då renoveringen pga merarbete drog ut på hösten var det inte möjligt att lägga dem i kalkbruk. Det hade då varit stor risk för sönderfrysning. Taket har lagts om med de befintliga tegelpannorna från Slottsmöllan och har kompletterats med likadana Slottsmöllan tegelpannor. Takpannorna har fästs med takpannekrok Nor-tegl rostfri. Närmast tornet på södra sidan och längs takfot, nock och övriga sidor har samtliga takpannor fästs. På övriga taket, som inte är lika utsatt för vind, har har vissa rader med takpannor fästs med takpannekrok. Delar av underslaget var rötskadat och har bytts ut med furubräda med måtten 245 x 30, specialbeställt mått från Veinge Specialsnickerier AB. Underslaget har behandlats med trätjära.

Under det befintliga tegeltaket låg ett listtäckat papptak. Papptaget har varit yttertak och syns på äldre fotografier. I en inventering av takmaterial på kyrkobyggnader gjord av Riksantikvarieämbetet anges att långhuset och koret hade papptak 1909.

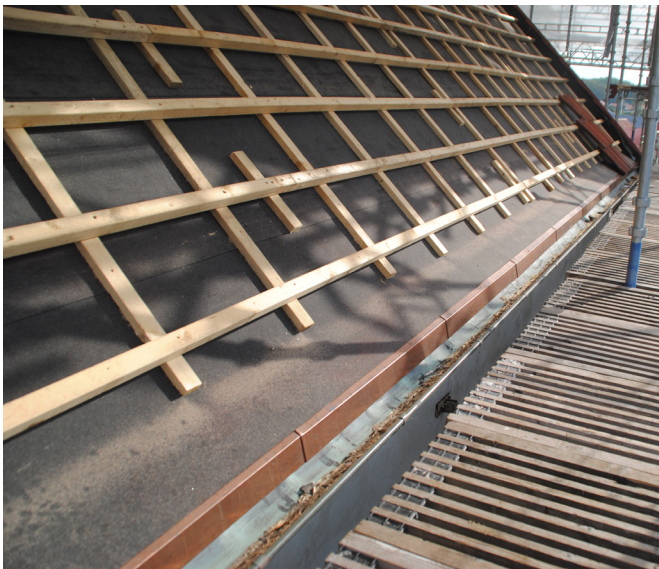
Det listtäckta papptaket, som legat som kyrkans yttertak, har senare använts som undertak till tegeltaket. Tegeltaket saknade ströläkt, utan bärläkten var fäst mot trekantslisterna istället.

De befintliga takpannorna från Slottsmölan har sorterats och återanvänts.

Ny takpapp, ströläkt och bärläkt är lagd på södra sidan. Ny ståndplåt har monterats mot tornväggen.

Längs takfoten har en kopparlist monterats för att leda ner regnvatten i hängrännan.

Ny vindskiva mot öster på långhustaket och ny stånskiva på kortaket mot gavelröset på långhuset.

Skarven mellan långhustaket och det lilla taket mot öster på tornet.

Undernockpannorna har ett nockband lagts för tätning och nockpannorna har skruvats fast i nockbrädan.

Ny stånskiva på långhustaket mot tornväggen. All galvad plåt har målats i engelskt röd kulör.

Långhustaket på södra sidan efter renovering.

Kortaket mot söder efter renovering.

Fönster, fönsterfall och dörr

Järnfönstren har rengjorts genom uppskrapning och avlägsning av all lös färg, samt stålborstning för att få bort all rost. Ytorna har tvättats innan ommålning. Alla metallytor har behandlats med två strykningar med rostskyddsgrundfärg. Järnfönstren har kittats med linoljebaserat kitt vid behov och framförallt har kittning mellan spröjs och glas varit viktig i nederkanten så att vatten inte blir stående mellan metall och glas. Hela fönstren har färdigstrukits med rostskyddstäckfärg.

På träfönster har alla lösa färgskikt skarpats ner och fönstren har rengjorts. Mindre omkittning har gjorts med linoljekitt. Beslag har rengjorts från rost och grundats med rostskyddsfärg. Fönstren har målats om med linoljefärg från Engwall o. Claesson i kulör NCS S1000-N.

Dörren i väster har mattslipats och rengjorts och målats om med linoljefärg från Engwall o. Claesson i kulör NCS S1000-N. Gångjärnen har rengjorts från rost och rostskyddsmålats innan ommålningen.

Ovan: Det lilla runda träfönstret över entrédörren i väster efter renovering. Fönstret har målats med linoljefärg.

Ett av gjutjärnsfönstren på långhuset efter renovering. Fönstren har strukits med rostskyddstäckfärg från Beckers.

Entrédörren med överljus i väster efter ommålning med bruten vit linoljefärg.

Dörren med överljus i öster efter ommålning.

RAPPORTER FRÅN KULTURMILJÖ HALLAND 2020/21

2020:60	Odlingen, Tönnersjö 4:2, Dokumentation inför rivning
2020:61	Excellensen 2, Fasad- och markförändring
2020:62	Arkeologisk utredning av Boborg 8:27
2020:63	Arkeologisk utredning av fastigh. Mellby 5:44 i Södra Mellby, Laholms kommun
2020:64	Landeryds godsmagasin, underlag inför renovering
2020:65	Hunnestad 5:24 och 5:13. Ark. utr.
2020:66	Svenstorps mejeri. Renovering av fönster, etapp 2.
2020:67	Vinbergs prästgård, renovering av fasad
2020:68	Nya fornlämningar på Galgberget, Halmstad stad, Ark. utr.
2020:69	Österskans, Halmstad. Ark. förundersökning
2020:70	Nösslinge kyrka, klimatanpassing
2020:71	Nösslinge kyrka, borttagande av bänk
2020:72	Lugnarohögen inför renovering, Hasslöv socken, Ark. undersökning
2020:73	Bårarps stenbrott, Steninge och Råvinge. Ark. fältinventering
2020:74	Knäreds kyrka, ommålning av utvändiga snickerier
2020:75	Vippentorpet, omläggning av halmtak
2020:76	Frillesås-Rya 4:17, Frillesås socken, Ark. utr.
2020:77	Slätterydys byskola, takrenovering mm.
2020:78	Centralstationen i Halmstad, färgundersökning
2020:79	Lindbergs kyrka, exteriör och interiör restaurering
2020:80	Lindbergs kyrka, bemålat bräddtak
2020:81	Färjeterminalen i Varbergs hamn
2020:82	Abilds kyrkogård, kulturhistorisk inventering och bevarandeplan, uppdatering
2020:83	Asige kyrkogård, kulturhistorisk inventering och bevarandeplan, uppdatering
2020:84	Efra kyrkogård, kulturhistorisk inventering och bevarandeplan, uppdatering
2020:85	Årstadskyrkogård, kulturhistorisk inventering och bevarandeplan, uppdatering
2020:86	VA Tönnersjö-Perstorp. Ark utr. Steg 1.
2020:87	Susegården, miljökonsekvensbeskrivning kulturmiljö
2020:88	Radiobygn Grimeton, antikvarisk utredning
2020:89	Slottsmöllan, inför ny detaljplan. Byggnadsantikvarisk utredning
2020:90	Skrea 8:5, Lyckan. Ark. utr.
2020:91	Boplats Slöinge 102:1/L1997:5212. Ark. schaktningskontroll.
2020:92	Strandhotellet och Hallandsgården inför ny detaljplan
2020:93	Gödestads kyrka, exteriör renovering
2020:94	Drängsereds kyrka, utvändigt renovering
2020:95	Hasslövs kyrka, ommålning av fönster och portar
2020:96	Vindbryggan 3, utredning inför ny detaljplan
2021:01	Tjärby grustäkt, Ark.utr
2021:02	Båtsmans, del av Lahall 2:13, flytt av byggnad
2021:03	Skummeslövs kyrka, utvändigt renovering

Kiselit™ - NHL-kalkfärg

Kiselit™ NHL-kalkfärg är en hydraulisk kalkfärg baserad på Saint-Astier NHL-kalk, släckt luftkalk och dolomitmjöl. Namnet Kiselit™ kommer från den hydrauliska mineralen kisel som finns naturligt i kalkstenen från Saint-Astier och ger kalken dess hydrauliska egenskaper. Den finns i tre olika styrkor 2 - 3,5 - 5 för passa till den hydraulisk puts som den skall målas på.

Standardprodukter

Kiselit™ NHL5-kalkfärg. Används på hydraulisk puts av styrkeklass NHL5.

Kiselit™ NHL3,5-kalkfärg. Används på hydraulisk puts av styrkeklass NHL3,5.

Kiselit™ NHL2-kalkfärg. Används på hydraulisk puts av styrkeklass NHL2.

Produktinfo

Användningsområde	Kiselit™ NHL-kalkfärg är endast avsedd för målning på hydraulisk kalkputs samt vissa typer av KC-puts och används såväl vid renovering som vid nyproduktion.
Innehåll	Saint-Astier NHL-kalk Lufthärdande kalk Dolomitmjöl Vatten Konsistensförbättrande
Åtgång	Ca 0,8 kg/m ² vid två strykningar. Åtgången varierar beroende på utförande och underlag.
Kulör	Vit, standard- eller specialkulör.
Förpackning	20 kg säck

Hydraulit® KC-färg

Hydraulit KC-färg är en mineralisk färg baserad på släckt kalk och vitcement med dolomit som fyllnadsmedel.

För att måla på KC-puts är det som regel bättre att använda en KC-baserad färg än att använda vanliga kalkfärger. Anledningen till detta är helt enkelt att en KC-puts är något tätare och hårdare än en kalkbaserad puts. Detta kräver då mer av färgen och en KC-färg är i likhet med en KC-puts baserad på lufthärdande kalk och cement, i detta fallet vitcement.

Vi har två sorters KC-färg, Hydraulit och Hydraulit EXTRA. Hydraulit EXTRA har en högre andel cement och klarar därför av att vidhäfta på starkare KC-putser. Vi rekommenderar normalt vanlig Hydraulit för KC-bruk C och D och Hydraulit EXTRA för KC-bruk B.

Produktinfo

Användningsområde		Produkten är avsedd för målning inne och ute på KC-puts i styrkeklass C och D samt på vissa typer av hydraulisk kalkputs i utsatta lägen. Används med fördel såväl vid renovering som vid nyproduktion.
Innehåll		Släckt kalk Dolomitmjöl Vitcement Pigment Konsistensförbättrande
Åtgång		Ca 0,8 kg/m ² vid två strykningar. Åtgången varierar beroende på utförande och underlag.
Kulör		Vit, standard- eller specialkulör.
Förpackning		5 kg hink (endast vit) 20 kg säck

KULTURMILJÖ
HALLAND

POSTADRESS: TOLLSGATAN 7 | 302 32 HALMSTAD | TEL: 035-19 26 00

E-POST: [KANSLI@KULTURMILJOHALLAND.SE](mailto:kansli@kulturmiljohalland.se) | HEMSIDA: [WWW.KULTURMILJOHALLAND.SE](http://www.kulturmiljohalland.se)